

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Volume 5 Issue 6, p. 421-433, December 2012

**ESAD ADİL'İN KALEMİNDEN BİR ANADOLU BEYLERBEYİ:
İLYAS PAŞA**

AN ANATOLIAN CHIEF-GOVERNOR IN ESAD ADIL'S WRITINGS: ILYAS PASHA

Arş. Gör. İhsan SATIŞ

Tunceli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Abstract

Esad Adil has published Irmak Journal which included many topics such as poem, prose, folk-literature and history while he was studying at the Faculty of Law in Ankara University. In this journal, Esad Adil wrote eight articles about Ilyas Pasha who lived in seventeenth-century. Ilyas Pasha was the son of an archer from Balıkesir. He worked his way up from a cavalryman to the governor of a sanjak and he became the Governor of Rumeli in 1621. He joined the Baghdad campaign as the chief-governor of Anatolia in 1625 and carried out important tasks on this campaign. Although he was of great service during the campaign, he rebelled when he was commissioned to terminate the banditry activities in Anatolia. IV. Murad did not confront Ilyas Pasha right after he had gathered plenty of partisans. Sending away him from his influence area, he had been given chief-governorship of Damascus Province to separate him from his partisans. However, after being aware of the case, Ilyas Pasha gave up going to Damascus and send there Yusuf Agha as proxy. Thereupon, Sultan ordered Ilyas Pasha to be caught. Vizier Gurcu Ahmed Pasha and Kucuk Ahmed Pasha The Chief-Governor of Anatolia had been taken charge for this duty. Ilyas Pasha was at bay after Alasehir War and was withdrew to Castle of Bergama. When Kucuk Ahmed Pasha promised to provide him to be forgiven, he surrendered. When Ilyas Pasha surrendered, his partisans' lands had been taken back and Pasha had brought to Istanbul. Than, Ilyas Pasha was executed by head cut off. On this paper, life and the period of Ilyas Pasha are investigated based on writings about him written by Esad Adil.

Key Words: Balıkesir, Ilyas Pasha, Esad Adil, Irmak Journal

Öz

Esad Adil, Ankara Hukuk Fakültesi'nde okuduğu sıralarda şiirden nesre, Halk Edebiyatı'ndan tarihe kadar birçok konuda yazıların yayınlandığı Irmak Dergisi'ni çıkarmıştır. Esad Adil, bu dergide XVII. yüzyılda yaşamış İlyas Paşa hakkında toplam sekiz yazı yazmıştır. İlyas Paşa Balıkesirli bir solağın oğludur. Sipahilikten sancakbeyliğine kadar yükselmiş olup, 1621'de Rumeli valisi olmuştur. 1625'te Anadolu Beylerbeyi olarak Bağdat seferine katılarak önemli hizmetlerde bulunmuştur. İlyas Paşa, Bağdat seferinde başarılı hizmetler vermiş olmasına rağmen, Anadolu'da eşkıya faaliyetlerinin durdurulması için görevlendirilince kendisi isyan etmiştir. IV. Murad, İlyas Paşa'nın etrafına pek çok yandaş toplaması karşısında onu hemen karşısına almayarak, Paşa'yı nüfuz bölgesinden uzaklaştırıp, adamlarından ayırmak için Paşa'ya Şam eyaleti beylerbeyliğini vermiştir. Lakin İlyas Paşa durumun farkına varıp Şam'a gitmeyerek, Yusuf Ağa ismindeki vekilini göndermiştir. Bunun üzerine, adamlarından uzaklaştırılamayan İlyas Paşa'nın yakalanmasına karar verilmiştir. Bu görev için Vezir Gürcü Mehmed Paşa ile Anadolu Beylerbeyi Küçük Ahmed Paşa görevlendirilmişlerdir. Alaşehir Muharebesi karşısında köşeye sıkışan İlyas Paşa, Bergama Kalesi'ne çekilmiştir. İlyas Paşa, burada kendisinin affedileceğine dair Küçük Ahmed Paşa'nın söz vermesiyle teslim olmuştur. İlyas Paşa teslim olunca adamlarının elinde bulunan dirlikler geri alınmış ve Paşa İstanbul'a getirilmiştir. İstanbul'a getirilen İlyas Paşa başı kesilerek katledilmiştir. Bu çalışmada, Esad Adil'in İlyas Paşa hakkında yazdığı yazılara dayanılarak İlyas Paşa'nın hayatı ve dönemi ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Balıkesir, İlyas Paşa, Esad Adil, Irmak Dergisi

Giriş

Çağlayan Dergisi'nin¹ bir devamı olan Irmak Dergisi, Esad Adil tarafından çıkarılmıştır. Şiirden nesre, Halk Edebiyatı'ndan tarihe kadar birçok konuda yazıların yer aldığı bu dergi 15 Şubat 1928–15 Kasım 1928 tarihleri arasında yayınlanmıştır². Derginin hedefi Esad Adil'e göre, *edebî hürsümüzü faal kılabilmek ve millî edebiyatımızın teşekkül ve tekâmülüne hizmet etmek* olarak açıklanır³. Toplam on altı sayı çıkan Irmak Dergisi'nin sekiz sayısında Esad Adil'in yazdığı İlyas Paşa hakkında yazılar bulunmaktadır. İlyas Paşa'nın hayatı ve dönemi hakkında önemli bilgiler ihtiva eden bu yazıların toplanması ve yayınlanmasının faydalı olacağını düşündük. İlyas Paşa hakkında çalışmaların azlığı göz önüne alınacak olunursa yazıların önemi daha da artmaktadır. Çalışmamıza aldığımız yazılar derginin 1, 2, 3, 5, 6 ve 7'inci sayılardaki yazılardır. 8. ve 9'uncu sayılardaki yazılar İlyas Paşa hakkında Nefî ve Cevri'nin yazdığı kasideler olup⁴, çalışmamıza dâhil edilmemiştir. Konuya geçmeden önce yazıların müellifi olan Esad Adil hakkında kısa da olsa bilgi verilmesinin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Esad Adil, 1904'te Balıkesir Balya'ya bağlı Müstecap köyünde doğmuştur. Müderris, şair, müzisyen ve âlim Müstecabzade Hafız Âdil Efendi'nin oğlu olup, mutlakiyet devrinin

¹ Çağlayan Dergisi, Balıkesir'de eski harfle basılmış bir dergidir. Esad Adil, Ruhi Naci, Mansur Tekin ve Orhan Şaik'in birlikte çıkardıkları bu derginin ilk sayısı 25 Ekim 1925'te çıkarılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdullah Yurdakök, **Balıkesir Basın Tarihi 1886-1991**, Balıkesir 1992, 267-274.

² Sabahattin Gültekin, **Harb Mamülleri, Yeni Kalem, Irmak ve Yürüyüş Dergilerinin Değerlendirilmesi ve Tahlili Fihristi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat 2010, s. 30.

³ Esad Adil, "Muhasebe", **Irmak**, Sayı:3, Balıkesir Matbaası 15 Mart 1928, s. 2.

⁴ Esad Adil, "Balıkesir Büyükleri: İlyas Paşa", **Irmak**, Sayı:8, Balıkesir Matbaası 15 Haziran 1928, s. 2-3; Esad Adil, "Balıkesir Büyükleri: İlyas Paşa", **Irmak**, Sayı:9, Balıkesir Matbaası 1 Temmuz 1928, s. 2-3.

İzmir’de yetişen son şairlerinden olan Müstecabzade İsmet’in akrabasıdır. İlköğrenimini Balıkesir’de tamamlamıştır. Ticaret okumak üzere İstanbul’a gitmiş ama tamamlayamadan Balıkesir’e geri dönmüştür. 1924’te Adliye Vekâleti hesabına okumak üzere Ankara Hukuk Fakültesi’ne girdi. 1928’de mezun oldu. Esad Adil, Ankara Hukuk Fakültesi’ne devam ettiği yıllarda Balıkesir’de yayımlanan Çağlayan ve Irmak Dergileri içinde yer almıştır. Neşriyat müdürlüğünü üstlendiği Irmak Dergisi’nde millet, mefkûre, mefkûre ihtiyacı, dil birliği, millî edebiyat konuları üzerinde durmuştur⁵.

1. İlyas Paşa’nın Hayatı, Şahsiyeti ve İlk Vazifesi

Osmanlı tarihinin belli başlı şahsiyetlerinden biri olan İlyas Paşa Balıkesir’de doğmuştur. Babası “Ma’den Ağa”nın solak sınıfına mensup bulunması İlyas Paşa’nın da tarihte *Solak-zâde* lakabıyla şöhret bulmasına vesile olmuştur. Doğduğu tarih kesin olarak bilinmemekle birlikte H. 1041 tarihinde katledilmesi esas alındığında, Paşa’nın hayat-tarihiyesi de tetkik olunursa 990-1000 senelerinde doğduğu düşünülebilir. İlyas Paşa’nın çocukluk hayatına, tahsil ve terbiyesine dair hiçbir malumat bilinmemektedir. Bununla birlikte Nef’î ve Cevrî İbrâhim gibi kudretli şairlerle coşkun medhalarına Paşa’nın bunları taltif ve takdir suretiyle müntesibin edep ve örfine karşı gösterdiği asârı tevcihe bakılırsa her halde kâfi bir tahsil gördüğü söylenebilir. Bir de Yahya Efendi gibi zamanın müftü ve şeyhü’l-islâm-ı âlemi, fazıl bilhassa edip bir şahsiyetle çok yakın ve samimi bir dostu bulunması, İlyas Paşa’nın bu husustaki fazl ve kemâline bir delil teşkil eder⁶. Kısacası İlyas Paşa’nın derece-i tahsili ve kemâli hakkında söylenecek her söz arşiv vesikasına veya tarihi kıymete hâiz olmaktan ziyade indî bir mütalaadan ibarettir. İlyas Paşa’nın çok cesur ve kahraman bir zat olduğuna şüphe yoktur. Zaten ilk şöhretini Karesi memleketlerinde baş gösteren suhte ve harâmî eşkıyasını temizlemekle elde etmiştir⁷.

İlyas Paşa’nın şahsı ve şahsiyeti hakkında pek bilgi bilinmemekle birlikte Paşa’nın, çok cömert ve civanmert biri olduğu bilinmektedir. Servetini layık olanlara bahşetmekte tereddüt etmez, ihsan ve iltifatını kıymetli hediyelerle dostlarına göstermiştir. Ayrıca Paşa, ilim ve zanaat mensuplarına da çok hürmet göstermiştir. *Erbâb-ı ilm u kâma* şairlere hediyeler verir, ihsanlarda bulunurdu. Hastalandığında kendisini tedavi eden Ömer Efendi’ye, onu kendisine gönderen Yahya Efendi’ye ve diğer dostlarına gönderdiği hediyeler bir vakit herkesi meşgul edecek kadar kıymetli⁸.

1.1.İlyas Paşa’nın Ailesi

Esad Adil, İlyas Paşa hakkında en ayrıntılı çalışmayı İsmail Hakkı Uzunçarşılı’nın yaptığını söyleyerek, Paşa’nın ailesini *Karesi Meşâhirî*’nden naklediyor: İlyas Paşa’nın vefatında dört zevci olup bunlardan Belkıs Hanım ismindeki eşinden Ahmet ve Hatice isminde iki çocuğu olmuştur. Ahmet Bey hakkında herhangi bir malumat bilinmemesine rağmen Hatice

⁵ Özgür Gökmen, “Esat Âdil Müstecaplıoğlu”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol**, (Der. Murat Gültekingil), VIII., İstanbul 2008, s. 941-942. Esad Adil hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Emin Karaca, **Unutulmuş Sosyalist: Esat Adil (Esat Adil Müstecaplıoğlu’nun Hayatı, Mücadelesi ve Eserleri)**, İstanbul 2008.

⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, İlyas Paşa’nın Hacı olduğunu Balıkesir şer’iyye sicillerini tetkik ederken gördüğünü belirtmektedir. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Karesi Meşâhirî**, (Haz. Mehmet Sarı ve Ahmet Karaman), Balıkesir 1999, s. 160.

⁷ Esad Adil, “Balıkesir Büyükleri: İlyas Paşa”, **Irmak**, Sayı:1, Balıkesir Matbaası 15 Şubat 1928, s. 2.

⁸ Esad Adil, “Balıkesir Büyükleri: İlyas Paşa”, **Irmak**, Sayı:6, Balıkesir Matbaası 15 Mayıs 1928, s. 5.

Hanım 1117 senesinde vefat ettiği bilinmektedir. Hatice Hanım'ın ilk zevci Bozok Mutasarrıflığı'ndan azledilmiş Sinan Paşa bin Mehmet Paşa'dan İbrahim, Ahmet, Mehmet, Ayşe adında üç oğlu, bir kızı olmuştur. İkinci eşi Alişan Bey'den ise İsmail ve Fatma adında bir kızı bir oğlu olmuştur⁹.

Hatice hanımın büyük oğlu İbrahim Bey babası tarafından gelen Zağnos Paşa vakfına müteveli olup annesinin vefat ettiği senede evde ölmüş ve vakfın mütevelliliğine kardeşi Ahmet Bey geçmiştir. İbrahim Bey, Balıkesir'de namına mensup cami in kurucusudur. Hatice hanımın Ahmet Bey ismindeki oğlunun İlyas Bey namında bir oğlu ve İlyas Bey'in de İbrahim, Hatice, Cafer isminde iki oğlu ve bir kızı vardır¹⁰.

1.2. İlyas Paşa'nın İlk Vazifesi

İlyas Paşa, tarihin ilk kaydettiği rütbesi Anadolu beylerbeyliği (emirü'l-ümerâ)'dır. Burada fikri çelen bir karışıklık vardır. İlyas Paşa rütbe-i askeriye basamaklarını birer birer yükselirken acaba beylerbeyliğine kadar vatani olan Balıkesir'den hiç ayrılmamış, Hâfız Ahmet Paşa'nın İran seferine katılmasından evvel başka bir seferde bulunmamış mıydı? Bu hususta tarihlerimiz de herhangi bir malumat bulunmamaktadır. İlyas Paşa'nın ayrıca Musul Beylerbeyi olmasından sarf-ı nazar 1030 tarihinde İran seferine Rum ili Beylerbeyi olarak katılıp, bir sene sonra azledilmesi ve İran seferi dönüşünden sonraki Rum ili mîr-i mîrânlığı araştırılmaya değer bir konudur¹¹.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Karesi Meşâhiri'nde ilk defa İlyas Paşa'nın Rum İli Beylerbeyi olduğu zikredilmesine rağmen¹² Naima tarihinde Paşa'nın Rum ili mîr-i mîrânlığından hiç bahsedilmeden doğrudan doğruya Anadolu emirü'l-ümerâsı olduğu zikredilmektedir¹³. Esasen Paşa, İran seferindeki başarılı hizmetinden dolayı Rum İli Beylerbeyi ile mükâfatlandırılmıştır. Acaba bu tâlîf Paşa'nın Anadolu emirü'l-ümerâlığı pâyesini mi teşkil ediyordu. Yoksa 1030'daki Rum ili mîr-i mîrânlığı 1037'deki Rum ili beylerbeyi midir? Her ne ise bu cihet tarihlerimizin tercüme-i hâl yazmak hususundaki usulsüzlüğün bir neticesidir¹⁴.

2. Anadolu'nun Durumu ve İlyas Paşa'nın İsyan Etmesi

IV. Murat on bir yaşında amcası Sultan Mustafa'nın ikinci defa hal'inden sonra 1623'te tahta geçmiştir. Küçük yaşta tahta geçtiğinden devlet işlerini saraydan validesi Kösem Sultan ile Kızlar Ağası Mustafa Ağa idare etmiştir. Bu dönemde İstanbul'da ve Anadolu'da merkezi otorite iyi olmadığı gibi bir de devletin başına İran galesi çıkmıştır. Esad Adil'in deyişle *Saltanat, küçük bir çocuğun yed-i taflânasında oyuncak, devletse kadınların, kapıkullarının zevk ve heves uğrunda dûcâr tezelzül olmuştu*¹⁵.

Esasen o tarihlerde devletin nüfuzu ve kudreti ciddi bir sarsıntıya uğramış bulunuyordu. Sarayın, kapıkullarının Fatih devrinden beri devam ede gelen zülüm ve haksızlıkları memleketin her köşesinde 'aksü'l-amel yapmaktan hali kalmamıştı. Anadolu'nun bin bir hakaret, ihmal, rüşvetçilik ile yanıp tutuşan bağrında nihayet yer yer volkanlar patlamış, tarihin *eşkiyâ* diye maalesef şimdiye kadar kullanmakta ısrar ettiği kuvvetli teşekkülleri

⁹ Esad Adil, "Balıkesir Büyükleri: İlyas Paşa", **İrmak**, Sayı:7, Balıkesir Matbaası 1 Haziran 1928, s. 3.

¹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 168-169.

¹¹ Esad Adil, a.g.makale (mk.), Sayı:1, s. 3.

¹² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 160.

¹³ Naima Mustafa Efendi, *Târih-i Na'imâ-Ravzatü'l-Hüseyn fi hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn*, (Haz. Mehmet İpşirli), II., Ankara 2007, s. 733.

¹⁴ Esad Adil, a.g.mk., Sayı:1, s. 3.

¹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, III., Ankara 1988, s. 177; Esad Adil, "Balıkesir Büyükleri: İlyas Paşa", **İrmak**, Sayı:2, Balıkesir Matbaası 1 Mart 1928, s. 5.

belirmişti. Bu kuvvetlerin başına geçip asi, mütegalibe diye tanımadığımız şaheser, halkın sesini saraya duyurmak veya donanmaların, kapıkullarının zulmüne bir son vermek gibi asıl bir emel taşıyorlardı. Bununla beraber itiraf etmek lazımdır ki bu ulu maksadın tahkikinden ziyade kendi şahsi hırs ve menfaatlerini güdenler de bu meyanda ortaya atıldıkları, zavallı halka serâbdan ziyade zülüm ve eza ettikleri görülüyordu. Zaten Anadolu'nun mâlî davasının uzun müddet kazanılamaması da bundan ileri gelmekteydi. Hak karşısında aynı davayı güden iki kuvvet görünüyor ama sahtesi hakikisinden fark edilemiyordu. Saray da bundan istifade ederek kendi aleyhine isyan edenleri bu vesile ile ortadan kaldırıyordu¹⁶.

İlyas Paşa gençliğinde Balıkesir ve civarının eşkıya ve zorbalardan temizlenmesinde gösterdiği yararlık, İran seferindeki *kızılbaş cenginde* gösterdiği kahramanlık ile Padişah ve askerinin muhabbet ve senâsına mazhar olduğu halde, devletin sâdık ve mutî' bir bendesi olarak kalması tabii bulunması gerekirken birden bire serkeşâne bir vaziyet alıp isyan etmesindeki sebep ne idi?

Tarihin ileri sürdüğü ameller hakikaten devletin bu fedakâr kulunu isyan ettirecek kadar kuvvetli ve esaslı idi. İlyas Paşa, sadrazam Hâfız Ahmet Paşa'nın sevdiği bir kişiydi ve onun mahiyetinde İran seferine katılmıştı. Paşa, bir sene cephede kendisini fazlaca sevdirdiği asker ve mahiyetiyle Kızılbaşlara ve İran ordusuna karşı önemli zaferler kazanmıştı. İlyas Paşa bu gayret ve fedakârlığının mükâfatını gördüğü bir sırada Hâfız Paşa'nın azliyle yerine Boşnak Hüsrev Paşa sadarete getirildi. O zamanın zihniyet-i siyâsiye ve askeriyesi olarak bu tahvilin, bu tebdilin şayan-ı dikkat neticeler vermesi gayet mâhûz ve muhtemelen Hüsrev Paşa'nın sadaret mevkiine gelmesi ile İlyas Paşa'nın istikbal, hatta hayat endişesine düşmesi mübalağa kâr edilemez mi?

Bir defa şuna ihtimal verilebilir ki İlyas Paşa hizmetinin mükâfatı olarak kendisinin sadarete getirileceği ümidine kapılmış olabilir. Bu ümit ise boş ve manasız addedilemez. Zira o devirde birden bire sadarete gelerek ikbalin tâ zirvesine çıkıvermek en tabii hadiselerdendi. Gerçi İlyas Paşa'nın sadaret mevkiinde gözü olduğuna dair tarihi kayıtlarda sarih bir kayda tesadüf edilemezse de Paşa'nın böyle bir ümit taşıyacağı iddiası da pek mantıksız değildir. Bununla birlikte İlyas Paşa'ya bu hususta endişeden ziyade gücenmiş olduğunu kabul etmek daha doğru olur. Hatta Esad Adil, bu ciheti Hüsrev Paşa ile İlyas Paşa'nın bir gelmişi geçmişiydi iddiasından daha esaslı bulmaktadır. Son olarak cesaret ve ehliyeti Müslim olan İlyas Paşa'ya karşı yeni sadrazamın düşmanlık beslemesinden ziyade O'nu kendisine rakip olarak görmesi durumudur. Esasen Hüsrev Paşa, İlyas Paşa'nın kadim ve ehliyetine pek de hürmet ve riayet göstermemiş, Paşa'yı gücendirmişti. İlyas Paşa'nın meydanda hem hamisiz, hem de rakip olarak kalması çok tehlikeli idi¹⁷.

Ayrıca Esad Adil, bu kısımda Osmanlı Devleti'ndeki Devşirme Sistemini eleştirerek, Osmanlı tarihinde sadarete getirilenlerin hemen hemen yüzde doksanının Türk olmadıklarını, Fatih'ten beri ihmal edilen Anadolu ve Rum ili Türkleri içinde sadarete getirilen şahısların çok nadir olduğunu belirterek, Anadolu'nun daimi milleti olan Türklerin dönme sadrazamların yönetiminde ezildiğini söylemektedir. İlyas Paşa da bu zihniyetle Boşnak Hüsrev Paşa karşısında mağdur olduğunu belirtir¹⁸. Adil'e göre I. Ahmet zamanında bilhassa ehemmiyeti

¹⁶ Esad Adil, a.g.mk., Sayı:2, s. 4.

¹⁷ Esad Adil, a.g.mk., Sayı:1, s. 3-4.

¹⁸ Fatih Sultan Mehmet'in saltanatından, IV. Murat'ın saltanatına kadar sadarete getirilen sadrazamlardan 15'i Türk, 3'ü Rum, 6'sı Hırvat, 15'i Arnavut, 2'si İslav, 9'u Boşnak, 1'i İtalyan, 1'i Ermeni, 1'i Gürcü ve 1'i Çerkez kökenlidir. Bkz. Nâzım, Tektaş, **Osmanlı'da İkinci Adam Saltanâtı Sadrazamlar**, İstanbul 2009, 733-735.

kesb eden bu iddia; Osmanlı müverrihlerinin kaleminde amansız bir tahrife uğramaktadır. Otuz bin Anadolu Türkünü boğazlayan Kuyucu Murat Paşa bir kahraman olarak zikredilmekle beraber asıl hakikat, fırsat buldukça kılıçlarda, uzun zamanda kalplerde yaşaya gelmiştir. Bu *isyanlar* Anadolu tarihinin en çok incelenmesi gereken bölümlerinden biridir. Bu isyanların ruhiyatını tahlil etmekle birçok tarihi iddialar da çürümüş olacaktır. Cidden hazin bir akıbet ile son bulan İlyas Paşa'nın isyanı da aynı ruh ve esastan mülhem olarak dört sene boyunca devam etmiştir. İlyas Paşa'nın mefkûresine maddiyat vererek gayesine, maksadına şu veya bu idi demek pek doğru değildir. Çünkü Anadolu isyanları şahısların değil tamamen camiaların ruhunda kopan volkanlardır ve bu volkanlardan bir tanesi de tesadüfen İlyas Paşa'nın benliğini temsil eden şahsiyetten meydana gelmiştir. Kâlemler Cennet oğullarının ve benzer isyanları temin eden maddi ve hâtırvari saikalar ne idiye İlyas Paşa'yı tahrik edenler de aynı emellerden ibaret olup, onlar ne yapmak istemiş ise, İlyas Paşa da o müşterek maksada esir olmuş, o müşterek gayeye varmak için çırpınmıştır. İlyas Paşa'nın muvaffakiyetsizliğini şahsından ziyade etrafında bir de umumi şuurun zaafında aramak lazım gelir. Paşa'nın etrafındaki adamlar bu yüksek mefkûreyi hazmedecek kabiliyette değildir. Manisa'nın tahribiyle bazı münasebetsizliklerle halka emniyetsizlik getirmişlerdir. Halk bunlarda nihayet birer yeniçeri ruhu görüyordu. Diğer taraftan bu mefkûre Anadolu halkının kalbinden damaklarına kadar yükselememiştir. Kuvvetli maksatlar, gayeler olduğu halde halk birlik olamamıştır. Mevzu olarak doğan bu isyanların umumileştirerek Anadolu'nun her tarafına saracak kudrette biri de çıkmamıştır. Bu kudret İlyas Paşa'da da mevcut değildi¹⁹.

İşte bu sebeplerle, kendisinden daha az ehliyetli birinin sadaret mevkiine getirilmesi hasebiyle İlyas Paşa emekliliğini isteyerek Balıkesir'e çekilmiştir. Ancak Paşa, Balıkesir'e gelir gelmez ilk iş olarak ciddi bir teşkilât ile kuvvet toplamaya başladı. Az zamanda sarûca ve sekban efrâdından küçük fakat ehemmiyetli bir ordu teşkil eden Paşa'nın bu hareketine tarihler bir *muhâfaza-i nefis* mahiyetinde göstermekle beraber başka maksatlar takip ettiği ihtimalini de gizlemiyorlar. Gerçi Paşa henüz bir derebeyi tavrı takınarak kudret ve hükümüne istiklâliyet rengini vurmamıştı. Fakat Paşa'nın her hareketi saray için endişe verici bir mahiyet taşımaktaydı. Sarayın bunda düşüncesizlik ettiği düşünülemez. Bunun içindir ki Padişah, Paşa'nın bu hareketini te'vil ve onu yeni bir vazife ile görevlendirerek devlete bağlı kılmak istemiştir. Paşa hakikatte saraya değil, kendi emeline hâdim bir vesile ile mahiyetinde adeta asayiş ederek daha ziyade kuvvet toplamıştı. Bir taraftan vaki olan tesvikât Cevrî ve Nefî gibi şairlerin çokça kullandığı medhiyyât, diğer taraftan devletin zaafından ortaya çıkan isyanlar, tezelzüle zaten kâfi derece hazırlamış olan İlyas Paşa'yı tahrik için kâfi bir sebepti²⁰. Neticede Naima'nın *her bir mütegalib bir nice şehir ve kasabayı müstevli oldu* diye belirttiği vaziyet karşısında İlyas Paşa da Balıkesir, Bergama, Kaz Dağı ve havalisinde hükümlerini ilan etmiştir²¹.

2.1.İlyas Paşa'nın Manisa'ya Saldırması ve Alaşehir Muharebesi

Hüsrev Paşa, Bağdat Seferi'ne gitmek için İstanbul'dan ayrılırken sadrazam kaymakamlığına Hâfız Ahmet Paşa getirilmişti²². İlyas Paşa'ya vezâret de bu sırada verilmiştir. Bunda Hâfız Paşa ile Yahya Efendi'nin tesiri aşikârdır. Hatta İlyas Paşa'ya

¹⁹ Esad Adil, a.g.mk., Sayı:6, s. 3-4.

²⁰ Esad Adil, a.g.mk., Sayı:2, s. 4.

²¹ Naima Mustafa Efendi, a.g.e., s. 733.

²² Bağdat seferine giden Hüsrev Paşa, seferin uzaması neticesinde İstanbul'daki aleyhtarları Paşa'yı şikâyet edip "Bu gidişle Bağdat fethedilmez, yapılanların hepsi boşa gitmektedir dediler ve sadrazamlık mührünü Hafız Ahmet Paşa'ya verilmesini sağladılar. Hüsrev Paşa azledilmekle de kalmamış İstanbul'a doğru yola çıkmış, hastalığı nedeniyle Tokat'ta tedavi edilirken idam edilmiştir. Bkz. Peçevi İbrahim Efendi, **Peçevi Tarihi**, II., (Haz. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1982, s. 393.

gönderilen müjdecî Hâfız Paşa tarafından gönderilmiştir²³. Gariptir ki Yahya Efendi, Hüsrev Paşa'nın sadarete gelmesi için çalışan yegâne zattı. Recep Paşa'ya karşı Hüsrev Paşa'yı Valide Sultan'la Yahya Efendi müdafaa ederek adeta bir nevi manevra çevirmek suretiyle sadarete getirmişlerdi.

İlyas Paşa hükmü ve nüfuzuyla sarayı bile dehşete düşürdükten sonra maksadına yeni bir istikamet vermediğini düşünüyordu. Büyük bir servet sahibi olmuştu. Her şeye karşı koyabilecek bir kuvveti, aynı zamanda mahareti ve cesâret-i askeriyesi vardı. Paşa'da yavaş yavaş fikr-i istiklâl benzer arzular doğuyordu. İskender vâri hülyalara düşüyor, her gece okutturduğu Şehnâme ve Timurlenk hikâyelerinde hayallere dalıyordu. Saray, harekâtına müdahale edemeyecek kadar entrikalarla meşguldü. İşte böyle bir halet-i ruhiye içinde bulunan İlyas Paşa hem nüfuzunu uzaklara ihsas, hem de cizye mahiyetinde para toplamak için Midilli²⁴'ye el attı²⁵. Bölükbaşından olan Kara Mahmut'un mahiyetine yetmiş kadar muselleh sâruca verip Kaz Dağı havalisine gönderdi. Ondandan sonra Sarı Osman yönetiminde bir miktar asker kayıklarla Midilli'ye geçtiler. Midilli'nin eşrâfi ve ahâlisi İlyas Paşa'nın adamlarına hüsn ü kabul göstererek onlara hürmet ederek ikramda bulunursa da Kara Mahmut ve arkadaşları bir ziyafet gecesi Midillilere “*Bre filânlar sizin başlarınız olan kimseleri zincir ile sürüyüp götürmeğe geldik hele şimdi varın bize bâde ve tâze getirin*” gibi sözlerle edepsizliğe başladıklarından Midilli ahâlisi bunların bir kısmını ve elebaşları olan Sarı Osman'ı katlettiler. Bir taraftan da durumu Midilli, Molova ve Kolonya kadıları vasıtasıyla İstanbul'a bildirdiler²⁶. Bunu duyan İlyas Paşa, Edremit ve havalisinde bulunan Midilli ahâlisini katlederek, mallarına el koydu²⁷. Adil, burada Paşa'nın hüsn ü niyeti ve âli cenab olmasına rağmen etrafındaki adamların halka zulmederek mallarına el koyduğunu belirtmektedir.

Saray, bu hallere göz yummaya mecbur oluyordu. İstanbul'un acz ve zaafını bilen Paşa, bu sefer gözünü Manisa'ya çevirdi. Çünkü Manisa, Balıkesir ve Bergama sancaklarına en yakın olan yerdi. Paşa daire-i nüfuzunu tesis etmeyi zaruret sayıyordu. Bu hareket gösteriyor ki Paşa'nın artık belirlenmiş bir maksadı vardı. Fakat Paşa, olabilecek taarruzlara hazırlanmak için kendisini kuvvetlenmek mecburiyetinde hissediyordu. O sırada Manisa Sancağı'nın mutasarrıfı Bıçakçı İbrahim Paşa'ydı. İlyas Paşa, alakadar olduğu ve Manisa'da görülmesi gereken bir davanın Balıkesir'de görülmesi için bir buyrultu yazarak İbrahim Paşa'ya gönderdi. İlyas Paşa'nın bu hareketi açık bir tecavüz idi. İbrahim Paşa bunu usûle aykırı görmeye beraber kendi salâhiyet ve haysiyetine de bir tecavüz telâkî etmiş, *bir Celâli benim sancağıma nasıl karışır* deyip buyrultuyu yırtıp elçiyi astırmıştı. İlyas Paşa da bunu bir

²³ Bu müjdecî, Karesi Meşâhiri'nde Mustafa Bey isminde biridir. Bu zat İlyas Paşa'ya geldiği günün ertesinde hastalanarak vefat etmiştir. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Karesi Meşâhiri**, s.161.

²⁴ Coğrafi olarak Anadolu sahillerine en yakın olan Midilli adası, Fatih Sultan Mehmet tarafından 1462'de fethedilmiş olup, fetihden hemen sonra sancak statüsünde teşkilatlandırılmıştır. Ada 1534'te kurulmuş olan Cezayir-i Bahri Sefid Eyaletine dâhil edilmiştir. Bu dönemde Midilli adası Midilli, Molova ve Kolonya kazalarından meydana gelmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Machiel Kiel, “Midilli”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXX., İstanbul 2005, s. 11-14.

²⁵ Muhammet Ünlücan, İlyas Paşa'nın mahiyetinde çok adam olduğu için dirliği onları beslemeye yetmemiş ve bunun için yolsuzluk yapmaya mecbur kalarak Midilli ve Manisa'yı zapt ettiğini belirtmektedir. Bkz. Muhammet Ünlücan, **IV. Murat'ın İcraatlarında Din ve Siyaset Etkeni**, Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006, 59.

²⁶ Bu şahız Karesi Meşâhiri'nde Sarı Mahmut olarak geçmektedir. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 162.

²⁷ Esad Adil, “Balıkesir Büyükleri: İlyas Paşa”, **İrmak**, Sayı:3, Balıkesir Matbaası 15 Mart1928, s. 6.

hakaret sayarak askeriyle Manisa üzerine yürümüştür. İbrahim Paşa dayanamayıp firar eder. İlyas Paşa bu suretle Manisa'yı zapt edip, birkaç gün orada oturduktan sonra Balıkesir'e geri döner. Bütün bu vakta karşısında saray hâlâ zaaf göstererek Paşa'nın bu cürekârlığını te'vil çareleri arar, Padişah fermanlarında *Balıkesir cânibleri muhâfazasında olan vezirim İlyas Paşa...* tabirini kullanmaya devam eder. IV. Murat devletin her sahasında maruz kaldığı buhranlara henüz kesin bir çare bulamaz, İlyas Paşa da hem sarayın bu zaafından hem de İstanbul'daki taraftarlarından kuvvet alarak ümitlere kapılır²⁸.

İlyas Paşa vaziyetinin en emin olduğunu zannettiği bir anda sarayın kendisine musallat olduğuna nasıl bir mana verdi?

Bu cihetin izahı biraz küçüktür. Şurası muhakkak ki Paşa, IV. Murat'ın ıslahatı karşısında eskisi gibi keyfi hareketlerde bulunmayacağını anlamıştı. İsyanların birer birer bastırılması Paşa'ya endişe vermiş olsa gerektir. Hatta bunun içindir ki yeni vazifesini kabul etmiş gibi görünür. Gerçi tarihler Paşa'nın Şam valiliğini kabul etmediğini zikrediyorlarsa da bu daha sonraki süreçte olmuştur²⁹. Ancak Şam eyaletinin tevcihinde hareket hazırlığı yapan Paşa, Karesi'ye Lâçin Ağa'yı tayin ettiği sırada İstanbul'daki taraftarları tarafından Balıkesir'den ayrılmaması hususunda ikaz edilmişti. İşte bunun üzerine der ki bizzat Şam'a gitmeyerek, fakat vazifeyi de reddetmeyerek yerine Mütesellim Yusuf Ağa isminde birini gönderir. Lakin İlyas Paşa'nın böyle Şam'a mütesellim göndermesi İstanbul'da bardağı taşıran son damla olur. Zaten o sıra da Paşa'nın adamı bile mevzu bahsediliyor. Çünkü IV. Murat, Recep Paşa'yı İlyas Paşa isyanının muharriklerinden addederek O'nu ak ağalarına boğdurmuştur³⁰. Paşa bu gibi hadiselerden haberdar edilmiş olacak ki daha üzerine asker sevk edilmeden tedbirler almaya başlamış ve kuvvetlerini toplamıştı.

Anadolu Beylerbeyi Küçük Ahmet Paşa ile Karaman Valisi Çerkes Dilaver Paşa İlyas Paşa'yı yakalamaya memur edildiler³¹. Na'ima'ya göre evvel Anadolu emîrî'l-ümerâsı Gürcü Mehmet Paşa ile Küçük Ahmet Paşa isyanı bastırmakla görevlendirdiği, Karaman Beylerbeyi Çerkes Dilaver Paşa da eyalet askerleriyle Küçük Ahmet Paşa'ya sonrada mülhak olmak babında emr-i şerif gönderildiğini belirtmektedir³². Solak-zâde Tarihi'nde ise isyanı bastırmakla sadece Küçük Ahmet Paşa'nın görevlendirildiği yazılmaktadır³³.

²⁸ Esad Adil, a.g.mk., Sayı:3, s. 7.

²⁹ “*Mefârahirü'l-kuzat ve'l-hukkâm ma'âdin'li-fezâ'li ve'l-keâm Mevlânâ Karesi Sancağında vâki' olan kadılar zeyd fazlühüm... Hâliyen der-i devlet medârdan Şam-ı cennet-meşâm eyâlet ile Karesi Sancağı ber-veh arpalık bu cânibe tevcih ü tevfiç olunmağın kendümüz eyâlet-i mezbûreye tevcih ve 'azîmet kulub Karesi Sancağı'na bir müstakîm ve dindâr mütesellim kayub gitmek lazîm olmağın ağalarımızdan kuduvvet-i emâsil-i ve'l-akrân (Lâçin Ağa) zeyd-i kadre ta 'yin ve irsâl olunmuştur varub vusûl buldukta gerektir ki mumâileyh Lâçin Ağa'yı mütesellim ve livâ-i mezbûrede kâ-im-makâm bilüb. Tahrîr-i fi evâsıt-ı şa'bânü'l-mu'azzam fi şuhûr sene ihdâ ve erba'in ve elf*”. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., 164.

³⁰ Sadarete Hafız Ahmet Paşa getirilmesiyle birlikte İstanbul'da Hüsrev Paşa'nın taraftarları Recep Paşa'nın kışkırtmasıyla Hafız Ahmet Paşa'yı katletmişlerdir. Hafız Ahmet Paşa'nın şahadetiyle birlikte sadarete de Recep Paşa getirilmiştir. Ancak IV. Murat, Recep Paşa'nın yaptığı tahrikleri ve desiselerini bildiğinden Paşa'yı 18 Mayıs 1632'de düzenlenen davette başını kestirerek Bab-ı hümayun önünde bekleyen adamlarının önüne attırılmıştır. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, III., s. 187; **Peçevi Tarihi**, s. 393-394.

³¹ Dilaver Paşa'ya gönderilen Evail-i Şaban 1041 tarihli ferman aynen şöyledir: “...*mukaddemâ Anadolu Beylerbeyisi olan İlyas (...)* evâmir-i âliyyeme adem-i itâat ve sâdır olan fermân-ı hümayunuma muhâlefet üzere olduğundan...*ol-havâlide mütemekkin reaya tâifesinin ehil ve evlatlarına ve emvâl ve erzaklarına.....bi-avnillahi Teâlâ def ve izalesi ehem ü mühimmatdan ve üzerine cem olan eşkiyası perâkende ve perişân etdürülüb ol vilâyet fukarâsı şaki-yi mezbûrun te'addi ve tecavüzünden istihlâs olunmak elzem*”. Bkz. Efkan Uzun, **XVII. Yüzyılda Anadolu İsyanlarının Şehirlere Yayılması; Sosyal ve Ekonomik Hayata Etkisi 1630–1655**, Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2008, s. 3.

³² Naima Mustafa Efendi, a.g.e., s. 735.

³³ Mehmed Hemdemi Çelebi, **Solak-zâde Tarihi** (Haz. Vahid Çabuk), II., Ankara 1989, s. 532.

İlyas Paşa, Lâçin Ağa'yı hazinelerinin saklı bulunduğu Bergama Kalesi'nin müdafaasına memur ederek diğer mallarını da oraya naklettirir. Kendisi de maiyetiyle Alaşehir'e doğru hareket etti. Paşa'nın kuvveti on bine yakın idi. Maiyetinde mahir ve cesur olanlar vardı. Bunlar: Koca Hızır Kethudâ Mâhi Hâtun Oğlu Hasan Ağa, Kulalı Murad Ağa, Alay Beyoğlu gibi cesâretleriyle iştihâr etmiş adamlardı. Zaten İlyas Paşa bütün tarihlerin ittifak ettikleri üzere cesur birisiydi. Askerin hüsn ü idaresine vâkıf ve bu hususta tecrübe sahibi idi. Bunun için kendine güveniyordu. İki taraf ilk defa olarak Alaşehir ovasında karşılaşarak meydan muhaberesine giriştiler. Tarihler karşı tarafın kuvveti hakkında bir şey demiyorlarsa da İlyas Paşa gibi hasımlarını tedhiş etmiş cesur bir sipahinin kumanda ettiği on bin kişilik bir kuvvete bu miktardan her halde çok daha fazla bir ordu ile karşı çıkmıştır. Meydan muharebesini bir an için İlyas Paşa kazanır gibi olduysa da Kulalı Murat Ağa'nın idare ettiği kol bozulunca İlyas Paşa'nın kuvveti birden bire sarsıldı. Bozgun diğer kollara da sirayet edince Paşa'nın kuvvetleri kâmilten dağıldı. Nihayetinde Paşa bütün ağırlığını terk ederek Bergama Kalesi'ne çekilir³⁴.

3. İlyas Paşa'nın Hazin Sonu ve Geriye Bıraktıkları

3.1. Yakalanması ve Katledilmesi

Tarih-i kadîmede meşhur Skûlab'ın sığınağı olan Bergama Kalesi'ne çekilen İlyas Paşa burada üç ay kalır. Fakat gün geçtikçe kalenin zabtının zor olduğunu anlayan Ahmet ve Dilaver Paşa haberleşme ve yazışma yolunu tercih eder. Küçük Ahmet Paşa cesur olduğu kadar hâlis niyet erbabından biridir. İlyas Paşa ile aralarında adeta bir münasebet-i dostane başlar. Muhasara devam ederken Paşalar yedikleriyle ve hediyelerle birbirlerine cömertliklerini gösterirler. Kalede bulunmayan kiraz ve enva meyveleri yüklerle İlyas Paşa'ya gönderirler. Bir taraftan Ahmet Paşa, İlyas Paşa'nın affedilmesi için çareler arıyorken, diğer taraftan İlyas Paşa'nın zor ile değil ancak tatlılıkla elde edilebileceğini ve bu suretle harekette olduklarını İstanbul'a bildirmektedir. Bunun üzerine IV. Murat, İlyas Paşa'yı temin etmek üzere affı hakkında bir hatt-ı hümâyûn gönderir. Hatt-ı hümâyûn karargâha gelince İlyas Paşa'ya durum bildirilir. İlyas Paşa'nın kale haricine çıkarılması epey güç olur. Nihayet üç nâmdâr Paşa bir yere gelip ahitleşirler³⁵. Küçük Ahmet Paşa şöyle ahit etmiş ki huzûr-ı Padişah'a kendi ile varıp *afv ü inâyet-i şehriyâriyi cûşa getirip hakkında bî-had iltifâtlar zuhûruna* sebep olacağını anlatır³⁶.

Bundan sonra İlyas Paşa, nâmdâr ağaları yanında olmak üzere Küçük Ahmet Paşa ile İstanbul'a hareket etmiştir (1041). Dilaver Paşa ise askerini alarak eyaletine geri döner. İlyas Paşa İstanbul'a vardığında Sultan Murat İstâvroz bahçesinde bulunuyordu. Küçük Ahmet Paşa ile İlyas Paşa huzura kabul edildiler. IV. Murat İlyas Paşa'yı karşısında görünce müthiş bir hiddette kapılarak haykırdı: "*Bre kâfir sana Şam eyâletini verdim. Ne için muhâlefet edip gitmedin ve evâmîr-i şerîfeme ittîbâ' u inkıyâd etmedin*". İlyas Paşa ise Na'ima'nın tabiriyle: *özr ü leng* ile Padişah'ın gazabını teskin etmek ümidiyle "*Padişahım hasta idim. Onun için görevi erteledim*" cevabını verdi. Bunun üzerine IV. Murat "*Bre mel'ûn benim memleketime ta'leb idub ecdâdı yakmak, taht-ı kadîmi olan Ma'nisa şehrini vurub gâret ü hasâret itmekde hasta değil idin. Emrime itâ'atinde ne aceb hasta oldun bre kesin bu kâfirin başını*" diyerek

³⁴ Esad Adil, a.g.mk., Sayı:5, s. 4.

³⁵ Hammer, İlyas Paşa'nın Ahmet ve Dilaver Paşa ile anlaşmasında affedileceğini, Manisa, Karesi, Kaz Dağı tarafları, Bergama, Balıkesir, Edremit, Alaşehir, Menemen ve Foça beldelerinin asayişini kendisine verilmek üzere anlaşacağını belirtmektedir. Bkz. Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, V., İstanbul 1998, s. 153.

³⁶ Esad Adil, "Balıkesir Büyüklere: İlyas Paşa", **İrmak**, Sayı:5, Balıkesir Matbaası 15 Nisan1928, s. 5.

zavallı İlyas Paşa'yı hakaret ve tekme ile yere düşürdü. Bostancılar da koşarak geldiler ve içlerinden Tolozcu denen bir bostancı İlyas Paşa'yı altına alıp belindeki bir bıçak ile koyun boğazlar gibi boğazladı. İlyas Paşa'nın bu feci ve hazin sonunu Padişah da kemâli zevk ile seyretti. Tarihler Küçük Ahmet Paşa'nın korktuğunu şefaât edemediğini söylüyorlar. Hakikaten Padişah hiddet ve gazap etmekte haklı idi. Karşısındaki dört sene kendi evâmirine karşı koymuştu. Ancak IV. Murat bu kadarla iktifa etmeli, Paşayı göz önünde bulundurmamak üzere salıvermeli idi. Hatt-ı hümayûna, Padişah sözüne inanarak kılıcını kınına sokmuş bir vezire karşı başka muamele yakışmazdı³⁷. Adil, IV. Murat'ın verdiği sözden geri döndüğünden dolayı İlyas Paşa'nın hayatını taahhüt eden Ahmet Paşa'yı bu taahhüdünü yerine getirmemesinden dolayı suçlu olmadığını söylemektedir³⁸. Ayrıca, Osmanlı tarihinde özellikle IV. Murat hesabına kötü bir kayıt düşen bir olay olduğunu belirtmektedir.

3.2. İlyas Paşa'nın Mal Varlığı

Esad Adil, İlyas Paşa'nın emlâk ve gelirlerine ait malumatı yine Uzunçarşılı'nın Karesi Meşâhiri'nden aktarmaktadır. Paşa, Balıkesir'de bir camii ile bir Mevlevihane ve bir mescit yaptırmıştır. Paşa cami civarında abâhâneye bitişik olan bir iki oda ile havludan ibaret kalan mevlevihâne sonraları ulemadan Amâden Ahmed Efendi isminde bir zat tarafından satın alınıp medreseye çevrilmiştir. Cami ise bugün hükümet binasının karşısında saat kulesi yanındaki çalışma derneği arasında idi. İlyas Paşa burayı Balıkesir eşrafından Şeyh Lütfullah sülâlesinden satın alarak cami yaptırmıştı³⁹.

İlyas Paşa'nın Hacı Gaybi Mahallesi'ndeki ismine mensup hanı H. 1200 sonlarında Palamut Hanı ismini almıştır. Bunlardan başka Paşa, Balıkesir'de bir hayli mülk almış ve bunun bazılarını sulahâdan olup fakir olanlara bağışlamakla birlikte, Bursa'da Emir Buhâri tekkesine vakfetmiştir⁴⁰.

Sonuç

Esad Adil, Irmak Dergisi'nde İlyas Paşa hakkında toplam sekiz yazı yazmıştır. Çalışmasına yer yer Naima, Kâtip Çelebi gibi dönemin kroniklerinden, İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve Hammer'den alıntılar yaparak hazırlamış olup metin içinde sorular sorarak açıklamalarda bulunmaktadır. Esad Adil, XVII. yüzyılda Anadolu'da baş gösteren isyanların, boşuna çıkmadığını, halkın zulme karşı baş kaldırdığını belirterek, İlyas Paşa'nın isyanını açıklamaktadır. Ayrıca Anadolu tarihinde bu isyanların en çok tetkik edilmesi gerektiğini, bu isyanların haleti ruhiyesinin tahlil edilmesiyle birçok tarihi iddianın çürütüleceğini söylemektedir.

Esad Adil, Osmanlı Devşirme Sistemi'ni sert bir şekilde eleştirerek, Fatih'ten beri sadarete getirilen şahıslardan Türklerin nadir olduğunu, onda dokuzunun dönme vezir olduğunu belirterek, Anadolu'nun daimi milleti olan Türklerin dönme vezirlerin yönetiminde

³⁷ Esad Adil, a.g.mk., Sayı:6, s. 2-3.

³⁸ Germiyan ahalisi Küçük Ahmet Paşa'nın kendilerine zulmettikleri gerekçesiyle Paşa'yı Padişaha şikâyet etmişlerdi. Onun için Ahmet Paşa, İlyas Paşa'nın katledilmesinden sonra kendi hayatı için korkarak, titremeye başlamıştır. Padişah'ın Paşa'ya "kâfir, senden şikâyetçiler geldi; niçin tebaamıza zulmediyorsun?" demesi üzerine Ahmet Paşa, "kerâmetli, inayetli hünkârım! Cenâb-ı Hakk vücûd-ı şâhânenize muhâfaza buyursun! Vâkîâ, bazı teklîfât (vergiler) tarh ettim, cürmümü i'tiraf ederim; lâkin aldığımı orduya harc ettim. Eğer bu para olmamış olsaydı, asker toplayamazdım, bu âsi de huzûrunuzda cezâsını göremezdi. Halktan aldığım paralardan başka hâlâ 60.000 guruş borcum vardır ki, bunu da orduya serfettim. Beni ister öldür, ister affet; ikisi de elindedir. Fermân şevketli hünkârımdır." Cevabını verdi. Bunun üzerine IV. Murat Paşa'ya hilat giydirek hizmetlerine mükâfaten Şam eyaletini tevcih eyledi. Bkz. Hammer, a.g.e., s. 154.

³⁹ Esad Adil, a.g.mk., Sayı:7, s. 2.

⁴⁰ Esad Adil, a.g.mk., Sayı:7, s. 3; İsmail Hakkı Uzunçarşılı,, a.g.e., s. 168.

ezildiğini, İlyas Paşa'nın bu zihniyetle Boşnak Hüsrev Paşa karşısında mağdur olduğunu söylemektedir.

İlyas Paşa Balıkesir ve havalisinde ortaya çıkan eşkıyayı ortadan kaldırmakla meşhur olmuş olup, Bağdat seferinde bulunarak Kızılbaş cenginde parlak hizmetlere mükâfaten Rum ili mir-i mîrânlığıyla taltif edilmişti. Adil, böyle başarılı bir mevkideyken isyan edip Manisa'ya saldırması sadece güç, makam ve para sevdasına bağlayarak açıklamanın doğru olmadığını, Paşa'nın halkın sesini saraya duyurmak ve kapıkullarının zulümlerine bir son vermek gibi emeller taşıdığını belirtir. Bununla birlikte bu amaçtan ziyade kendi şahsi hırs ve menfaatlerini güdenler de isyana katılmış ve bunlar Manisa halkına zulmetmişlerdir.

İlyas Paşa, Bergama'da belki cephanesi bittiği belki de Abaza Mehmet Paşa gibi affedilip taltif edileceği için Ahmet Paşa'ya teslim olmuştur. Paşa her ne kadar Ahmet Paşa'nın sözüne inanıp affedileceğini düşünmüşse de Ahmet Paşa ancak canını kurtarmaya çalışmıştır. Çünkü IV. Murat, Ahmet Paşa'nın İlyas Paşa'yı takip ederken yolsuzluk yaptığını öğrenmiş ama sorunun çözülmesine kadar beklemiştir. Neticede İlyas Paşa İstanbul'a getirilir getirilmez başı kesilerek katledilmiştir.

KAYNAKÇA

- ADİL, Esad, “Balıkesir Büyükleri: İlyas Paşa”, **Irmak**, Sayı:1, Balıkesir Matbaası 15 Şubat 1928, s. 2-4.
- ADİL, Esad, “Balıkesir Büyükleri: İlyas Paşa”, **Irmak**, Sayı:2, Balıkesir Matbaası 1 Mart1928, s. 4-5.
- ADİL, Esad, “Balıkesir Büyükleri: İlyas Paşa”, **Irmak**, Sayı:3, Balıkesir Matbaası 15 Mart1928, s. 6-7.
- ADİL, Esad, “Balıkesir Büyükleri: İlyas Paşa”, **Irmak**, Sayı:5, Balıkesir Matbaası 15 Nisan1928, s. 4-5.
- ADİL, Esad, “Balıkesir Büyükleri: İlyas Paşa”, **Irmak**, Sayı:6, Balıkesir Matbaası 15 Mayıs 1928, s. 2-5.
- ADİL, Esad, “Balıkesir Büyükleri: İlyas Paşa”, **Irmak**, Sayı:7, Balıkesir Matbaası 1 Haziran 1928, s. 2-5, 10-11.
- ADİL, Esad, “Balıkesir Büyükleri: İlyas Paşa”, **Irmak**, Sayı:8, Balıkesir Matbaası 15 Haziran 1928, s. 2-3;
- ADİL, Esad, “Balıkesir Büyükleri: İlyas Paşa”, **Irmak**, Sayı:9, Balıkesir Matbaası 1 Temmuz 1928, s. 2-3.
- ADİL, Esad, “Muhasebe”, **Irmak**, Sayı:3, Balıkesir Matbaası 1928, s. 1-2.
- GÖKMEN, Özgür, “Esat Âdil Müstecaplıoğlu”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol*, (Der. Murat Gültekingil), VIII., İstanbul 2008: İletişim Yay.
- GÜLTEKİN, Sabahattin, **Harb Mamülleri, Yeni Kalem, Irmak ve Yürüyüş Dergilerinin Değerlendirilmesi ve Tahlili Fihristi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi: Tokat 2010.

- Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, V. İstanbul 1998: Hikmet Yay.
- İbrahim Peçevi, **Peçevi Tarihi**, (Haz. Bekir Sıtkı Baykal), II. Ankara 1982: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- KIEL, Machiel, “Midilli”, **TDV. İslam Ansiklopedisi**, XXX., İstanbul 2005: Türkiye Diyanet Vakfı Yay, s. 11-14.
- Mehmed Hemdemi Çelebi, **Solok-zâde Tarihi**. (Haz. Vahid Çabuk), II. Ankara 1989: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Naima Mustafa, **Tarih-i Naima-Ravzatü'l-Hüseyin fi hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn**, (Haz. Mehmet İpşirli), II. Ankara 2007: Türk Tarih Kurumu Yay.
- TEKTAŞ, Nazım, **Osmanlı'da İkinci Adam Saltanâtı Sadrâzamlar**, İstanbul 2009: Çatı Yay.
- UZUN, Efkan, **XVII. Yüzyılda Anadolu İsyânlarının Şehirlere Yayılması; Sosyal ve Ekonomik Hayata Etkisi 1630–1655**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi: Ankara 2008.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Karesi Meşâhirî**, (Haz. M. Sarı ve A. Karaman), Balıkesir 1999: Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı Yay.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, III. Ankara 1988: Türk Tarih Kurumu Yay.
- ÜNLÜCAN, Muhammet, **IV. Murat'ın İcraatlarında Din ve Siyaset Etkeni**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi: Ankara 2006.

Ek-1: Irmak Dergisinin Kapağı

